

בס"ד. שיחת ש"פ משפטים, מבה"ח אדר-ראשון ה'תשי"א.

בלתי מוגה

א. אודות ההמשך דפרשת משפטים (הפרשה הראשונה שלאחר מתן-תורה) לפרשת יתרו (הפרשה דמ"ת) — איתא במדרש¹:

"כיון שראה משה את ישראל שהיו מתייראין כשהי' נגלה עליהם הקב"ה והי' מדבר עמהם (כמ"ש) "וכל העם רואים את הקולות וגו' וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות", אמר להם משה אל תיראו, שנאמר ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו' . . פייסן משה תחלה לישראל, ואח"כ ערך להם נזיקין וכל מדות הדין, דכתוב אח"כ ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וגו'".

וזהו גם הדיוק "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", שמכאן ולהבא תשים אתה (משה) את משפטי התורה לפני בני", בהתאם לבקשתם "דבר אתה עמנו ונשמעה גו'".

וענין זה ("תשים לפניהם" שנעשה ע"י משה דוקא) מבואר בדרושי חסידות על פרשת משפטים, הן בהדרושים הנדפסים, הן בהדרושים שבכתבי-יד, והן בהדרושים שיודעים אודותם בעל-פה.

ב. מאמר ד"ה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם.

* * *

ג. בנוגע לשנת העיבור (כשנה זו) שיש בה אדר ראשון ואדר שני, יש חקירה איזה מהם הוא אדר העיקרי, ואיזה מהם הוא אדר הנוסף, חודש העיבור⁵.

ואפשר שתלוי הדבר בהפלוגתא דר' מאיר ור' יהודה⁶ — "דתניא אדר הראשון כותב אדר הראשון, אדר שני כותב אדר סתם, דברי ר"מ, ר' יהודה אומר אדר הראשון כותב סתם, אדר שני כותב תיניין".

(1) תדבאר פכ"ב. הובא ביל"ר ריש (5) בהבא לקמן — ראה גם אנציק' פרשתנו.

(2) יתרו כ, טר"ז. ואילך. וש"ג.

(3) שם, יז.

(6) נדרים סג, א.

(4) ריש פרשתנו.

ובפשטות מסתבר לומר שאדר העיקרי הוא אדר שני — כי, באדר שני חוגגים ימי הפורים, במקרא מגילה, משלוח מנות ומתנות לאביונים⁷ (משא"כ באדר ראשון ה"ז רק פורים קטן⁸), ואם נאמר שאדר שני הוא החודש הנוסף בשנת העיבור, נמצא, שבשנה פשוטה חסר החודש העיקרי שבו חוגגים ימי הפורים, ועכצ"ל, שאדר שני הוא אדר העיקרי, ואדר הנוסף בשנת העיבור הוא אדר ראשון (והחסרון בשנה פשוטה אינו אלא בנוגע לפורים קטן, שהוא טפל לגבי עיקר הפורים).

ובעמדנו בשבת מברכים אדר ראשון, שהוא אדר הנוסף, חודש העיבור — יש לבאר תוכן הענין והמעלה המיוחדת שבחודש העיבור.

ד. ויש להקדים תחילה תוכן ענין העיבור כפשוטו — כפי שמבאר הרמב"ם בריש הל' קידוש החודש:

"כמה יתירה שנת החמה על שנת הלבנה קרוב מאחד עשר יום [שהרי "שנת החמה היא שלש מאות חמשה וששים יום ושש שעות", ו"שנה של לבנה אם תהי' שנים עשר חודש .. יהי' כללה שלש מאות יום וארבעה וחמשים יום ושמונה שעות וששה ושבעים חלקים", "נמצא תוספת שנת החמה על שנת הלבנה עשרה ימים ואחת ועשרים שעות ומאתיים וארבעה חלקים"⁹], לפיכך כשיתקבץ מן התוספת הזאת כמו שלשים יום .. מוסיפין חודש אחד ועושיין אותה השנה שלשה עשר חודש והיא הנקראת שנה מעוברת".

והצורך לחשב גם את שנת החמה אע"פ שישראל "מונין ללבנה"¹⁰, הוא, "מפני זמן האביב, כדי שיהא הפסח באותו זמן, שנאמר¹¹ שמור את חודש האביב, שיהי' חודש זה בזמן האביב, ולולא הוספת החודש הזה (חודש העיבור) הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים"¹².

ה. והביאור בזה — בפנימיות הענינים:

החסרון דשנת הלבנה לגבי שנת החמה קשור עם כללות חסרון הלבנה לגבי החמה — מיעוט הירח — שבתחלת הבריאה היו "שני

(10) סוכה כט, א.

(11) פ' ראה טז, א.

(12) רמב"ם שם רפ"א. רפ"ד.

(7) ראה מגילה ו, ב.

(8) סידור אדה"ז לפני למנצח גר' יענך

(וראה לקו"ש חכ"ו ע' 210 הערה 8. וש"נ).

(9) שם פ"ו ה"ד.

המאורות הגדולים¹³, "שיום נבראו", אלא שאח"כ "נתמעטה הלבנה על שקטרגה כו"¹⁴.

ושורש הענין דמיעוט הירח שהוא חסרון האור — מבואר במאמר כ"ק מו"ח אדמו"ר (שכבר נדפס)¹⁵, שהסיבה והנתינת מקום לזה הוא "מה שדין לא אהניא לי¹⁶ שגרם שבירת הכלים דתהו", ולפנ"ז — "חסרון האור למעלה שהו"ע צמצום הראשון", וכתוצאה מזה נעשה "נתינת מקום לחסרון האור למטה בסיבת חטא ועון", החל מחטא עה"ד, שהוא השורש לכל החטאים.

והכוונה בזה — ש"יהי' העבודה בכח עצמו .. עי"ז ממשיכים את האור החסר בתוספת מרובה, שבזה נשלם הכוונה העליונה בהצמצום שהיה' גילוי העצמות", כלומר, לא זו בלבד שתהי' המשכת האור כמו לפני החטא ולפני הצמצום, אלא שיומשך אור נעלה יותר מכמו שהי' לפני החטא, שלא הי' מאיר אפילו לפני הצמצום¹⁷.

ו. עפ"ז יש לבאר תוכן הענין והמעלה דחודש העיבור:

כיון שחודש העיבור משלים וממלא את החסרון דשנת הלבנה לגבי שנת החמה, ה"ז רומז גם על התיקון דמיעוט הירח, ובמילא, גם התיקון על חטא עה"ד וכללות החטאים,

— ומטעם זה יש נוהגים בשנת העיבור להוסיף בתפלת מוסף דר"ח: "ולכפרת פשע" (כפי שנדפס בכמה נוסחאות)¹⁸ —

ועד לתיקון שורש הענין דמיעוט הירח — שבירת הכלים וצמצום הראשון — שנמשך האור שהי' מאיר לפני הצמצום,

ויתירה מזה, שנמשך ומתגלה אור נעלה יותר שלא הי' מאיר אפילו לפני הצמצום — כמרומוז בכך שע"י הוספת חודש העיבור נעשית שנת הלבנה גדולה יותר משנת החמה.

וע"פ האמור לעיל שחודש העיבור הוא אדר הראשון, נמצא, שחודש זה (המתברך בשבת זו) הוא הזמן המסוגל להמשכת אור נעלה

17) ראה גם תו"מ סה"מ שבט ע' שנו ואילך.

18) ראה ליקוט דיני ומנהגי ר"ח (קה"ת תשי"ג) פ"ז סי"ט. וש"נ.

13) בראשית א, טז.

14) פרש"י עה"פ.

15) ד"ה ע"כ יאמרו המושלים תרצ"א

16) סה"מ תרצ"א ע' שיט ואילך.

16) ב"ר פ"ג, ז. פ"ט, ב. ועוד.

יותר מכמו שהי' לפני החטא, ולפני כללות הענין דחסרון האור ע"י צמצום הראשון — גילוי העצמות.

*

ז. האמור לעיל בענין העיבור, שכוונת הירידה דמיעוט הירח היא כדי שלאח"ז יומשך אור נעלה יותר — ה"ז גם בכל עניני ירידה, שהכוונה בהם היא כדי שלאח"ז יומשך אור נעלה יותר.

ולדוגמא:

נתבאר לעיל¹⁹ ש"זרע בהמה" קאי על נשמות דבי"ע (רוב הנשמות בדורותינו) שאין בהם דעת — שזהו"ע של ירידה.

ולא עוד אלא שגם "זרע אדם" שקאי על נשמות דאצילות שיש בהם דעת הו"ע של ירידה, כי: גם אצילות הוא עולם, מלשון העלם²⁰, ולכן, גם הדעת שיש להם באלקות אינו אלא הכרה ע"פ שכל בלבד, ולא הכרת העצם (למעלה מהשגה).

[וזהו החילוק שבין "אדם" ל"מאד", שאותיותיהם שוות²¹, אלא שצירופם שונה, ש"אדם" מורה על השכל והדעת, ו"מאד" מורה על העדר המדידה והגבלה דשכל ודעת²²].

ונשאלת השאלה: מה זאת עשה הוי' לנו — אפילו ביחס לירידה הנשמות דאצילות, ועאכו"כ ביחס לירידה דנשמות דבי"ע?

ועד"ז בנוגע להירידה שמצד ההסתלקות:

בא' מאגרות הקודש שכתב אדמו"ר האמצעי²³ לאחר הסתלקות אדמו"ר הזקן, מבאר כמה עצות לחיזוק ההתקשרות, שכן, ההסתלקות הו"ע של ירידה שיכולה לגרום ח"ו חלישות בהתקשרות, ויש צורך בנתינת עצות לחיזוק ההתקשרות.

וגם כאן נשאלת השאלה: למה עשה ה' ככה? מהי הכוונה בירידה זו?

ונקודת הענין בזה — כמבואר בהמשך ההילולא²⁴ — שכוונת הירידה היא בשביל שעי"ז יפעלו הענין ד"אסתלק יקרא דקב"ה בכולהו

(23) ראה אג"ק שלו ח"ב ס"ע עג ואילך.
וראה גם שם ח"א ע' רלה.
(24) ד"ה באתי לגני ה'שי"ת (סה"מ תשי"א ע' 111 ואילך).

(19) בהמאמר פ"ב (לעיל ע' 231).
(20) לקו"ת שלח לו, ד. ובכ"מ.
(21) ב"ר פ"ח, ה ובפרש"י ומת"כ שם.
(22) המשך וככה תרל"ז פ"כ.

עלמין²⁵, שקאי על אור הסוכ"ע שמאיר בכל העולמות בשוה, ועד להמשכת האור שאינו שייך כלל לעולמות (גם לא באופן דסובב כל עלמין), כמשנת"ל²⁶ דיוק הלשון "עיקר שכינה"²⁷, שקאי לא רק על השכינה כמו שהיא לגבי אצילות (מלכות דאצילות כפי שנעשית כתר ועתיק לבריאה, או אפילו כמו שהיא באצילות), וגם לא רק כמו שהיא לגבי אור"ס, היינו הקו, ואפילו לא כמו שהיא לגבי האור שלפני הצמצום, גילוי האור לעצמו השייך להעולמות, אלא "עיקר שכינה", העיקר והפנימיות דהשכינה, שזהו גילוי העצמות — שנעשה בתחתונים דוקא.

* * *

ח. בהתחלת פרשת השבוע מדובר אודות עבד עברי — "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם"²⁸. ובהמשך לזה מסופר בהפטורה ע"ד הברית שכרת המלך צדקיהו (שמלך כשר הי²⁹) עם בניי "לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעברי חפשים (אחר שעבדו שש שנים) לבלתי עבד בס גו' וישמעו וישלחו"³⁰, אלא שלאח"ז "וישובו אחרי כן וישיבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבשום לעבדים ולשפחות"³¹.

כדי שתהי' ההנהגה בשנה השביעית כדבעי ("בשביעית יצא לחפשי חנם"), צ"ל ההנהגה במשך השש שנים באופן המתאים לכך, היינו, שבמשך השש שנים יעבוד צ"ל ניכר ונרגש ש"בשביעית יצא לחפשי חנם". וכאשר ההנהגה בשנה השביעית אינה כדבעי (שאינו מקיים הציווי "יצא לחפשי חנם"), ה"ז הוכחה שגם ההנהגה במשך השש שנים לא היתה כדבעי, היינו, שלא נרגש בעבודת השש שנים שבסופו של דבר יצא לחפשי חנם.

קנין ("כי תקנה") עבד עברי שצ"ל ע"י מכירה דוקא (דלא כעבד כנעני שהקנין שלו יכול להיות גם ע"י מתנה) — מכרוהו ב"ד (בגנבתו) או מוכר עצמו (מפני דחקו)³² — ה"ז שייך רק כאשר האדון מרויח מעבודתו של העבד [ופשיטא — לא באופן של "עבדא דנהום כרסי' לא שויה (עבד שאינו שוה לחם אכלו) למרי' ולמרת' למאי מתבעי"³³], כך,

29 ראה תוד"ה צדקיהו — מו"ק כח, ב. וש"נ.

30 ירמי' לד, ט"ו ד.

31 שם, יא.

32 מכילתא ופרשי' פרשתנו עה"פ.

33 גיטין יב, א (ובפרש"י).

25 זח"ב קכח, ב. תניא פכ"ז. לקו"ת ר"פ פקודי.

26 ד"ה באתי לגני דיו"ד שבט בתחלתו (לעיל ע' 192).

27 שהש"ר רפ"ה.

28 כא, ב.

שמוכרחת להיות עבודת העבד; אבל, ביחד עם זה, צ"ל נרגש בעבודת העבד ש"בשביעית יצא לחפשי חנם", והתועלת שבדבר — שעי"ז אינו מרגיש כ"כ את קושי העבודה, והעבודה היא בנקל יותר, ועד שביכלתו לעבוד עבודתו מתוך תענוג.

ט. וביאור הענין — בעבודת האדם לקונו:

ידוע³⁴ ש"שש שנים יעבוד" רומז על כללות מעשינו ועבודתינו במשך שית אלפי שנים דהוי עלמא³⁵ ובפרט במשך זמן הגלות, ו"בשביעית יצא לחפשי חנם" רומז על אלף השביעי, "יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים"³⁶.

וכדי שמעשינו ועבודתינו כל זמן משך הגלות יהיו כדבעי, צריכה העבודה להיות באופן שיורגש בה שהכוונה היא בשביל ש"בשביעית יצא לחפשי חנם", העילוי והשלימות דלעתיד לבוא, שעי"ז נעשית העבודה בזמן הגלות בנקל, ובאופן נעלה יותר, מתוך תענוג.

ואם הדברים אמורים בנוגע למעשינו ועבודתינו כל משך זמן הגלות, עאכו"כ בעמדנו בסוף זמן הגלות, בסמיכות לאלף השביעי, בזמן שמוסיפים מחול על הקודש [ולכמה דעות ה"ז חיוב מן התורה³⁷, ועכ"פ מדרכנן בודאי צ"ל הוספה מחול על הקודש] — בודאי הגיע הזמן שבעבודה דעכשיו יהי נרגש כבר הגילוי דלעתיד לבוא, שעי"ז יתוסף גם בעבודה דעכשיו באופן נעלה יותר.

ועוד ענין בזה — כדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר³⁸: כשיבוא משיח "וועט מען זיך קאפן פאָרן קאָפּ" באיזה מדה היו יכולים לפעול ע"י העבודה בזמן הגלות! ולכן, כשיודעים שנמצאים עתה בסוף זמן הגלות, צריכים לחטוף ולהוסיף ביתר שאת וביתר עוז בכל עניני העבודה דזמן הגלות.

י. ויש להוסיף, שכאשר העבודה בזמן הגלות ("שש שנים יעבוד") חדורה בהכוונה דהגאולה ("בשביעית יצא לחפשי חנם"), ה"ז פועל שגם בזמן הגלות נמצאים במעמד ומצב שלמעלה מגלות:

ובהקדם דברי כ"ק מו"ח אדמו"ר בצאתו ממאסרו לנסוע לעיר

37) ראה טושו"ע (ואדה"ז) או"ח סרס"א

ס"ב (ס"ד), ובנ"כ.

38) ראה סה"ש תש"ב ע' 9. לקו"ד ח"א

קלג, ב (נעתק ב"היום יום" ג מנחם אב).

34) תו"א פרשתנו עו, א. ובכ"מ.

35) ר"ה לא, א. וש"נ.

36) תמיד בסופה.

מקלטו³⁹: "רק גופותינו ניתנו בגלות ובשעבוד מלכיות, אבל נשמותינו לא נמסרו לגלות ושעבוד מלכיות".

ולכאורה אינו מובן: כיון שהכוונה היא שתהי' העבודה עם הגוף דוקא,

— כמודגש בדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר⁴⁰ שגילה ופירסם תורת הבעש"ט⁴¹ על הפסוק בפרשת השבוע⁴² "כי תראה חמור וגו' עזוב תעזוב עמו", ש"חמור" קאי על החומר שהוא הגוף, והעבודה צ"ל באופן ד"עזוב תעזוב עמו", לברר ולזכך את הגוף — מהי התועלת בכך שהנשמה לא נמסרה לגלות — ביחס לעבודה שמצד הגוף, שנמסר בגלות!?

והביאור בזה⁴³ — שעי"ז שהנשמה מתלבשת בהגוף ומתאחדת עמו כדי למלא שליחותה בבירור וזיכוך הגוף וחלקו בעולם, הרי, הנשמה שלא נמסרה בגלות פועלת שגם הגוף לא ימסר בגלות, ויוכל למלא תפקידו ושליחותו כדבעי, ללא העלמות והסתרים דזמן הגלות.

וכמבואר בתניא⁴⁴ שכאשר מתגלית הארת הנשמה אזי "כל הקליפות [הן ג' קליפות הטמאות, והן קליפת נוגה "שהיא כללות החיות של עוה"ז הגשמי והחומרי"] בטלים ומבוטלים והיו כלא היו". ונקודת הענין — שבני ישראל אינם משועבדים ח"ו לעולם, "אויף אַ אידן איז קיין זאך ניט קיין בעה"ב", אלא אדרבה, העולם משועבד לבני ישראל,

— אא"כ כשהיהודי עצמו גורם לכך שהעולם יהי' בעה"ב עליו, וזוהו הטעם שהמסירה על רבינו הזקן והמאסר של כ"ק מו"ח אדמו"ר היו ע"י אנשים מבנ"י דוקא, שכן, לגרום מאסר לנשמה וגוף (ובפרט) בדרגא נעלית כזו — אין זה ביכלתו של גוי, "אַ גוי איז גאָר ניט קיין בעה"ב אויף דעם", דבר כזה יכול להעשות רק ע"י יהודי⁴⁵], כמו בכל הענינים הבלתי-רצויים שמציאותם אינה יכולה להיות אא"כ יש להם שורש בקדושה, וכמודגש בחטא עה"ד, שהשרש לזה הי'

39) סה"ש תרפ"ז ע' 169. וש"נ.
 40) רד"ה כי תראה גו' דש"פ משפטים (שבת).
 41) תש"ד (סה"מ תש"ד ע' 145). שיחת ש"פ משפטים תרצ"ו ס"ב (סה"ש תרצ"ו ע' 121).
 42) תש"א בסופה (סה"ש תש"א ריש ע' 66).
 43) ועוד.
 44) ראה גם סה"ש תורת שלום ע' 44.
 45) כתר שם טוב (הוצאת תשנ"ט) ואילך.
 46) בהוספות סכ"א. וש"נ (נעתק ב"היום יום" כח כג, ה).
 47) ראה גם לקו"ש ח"ג ע' 784.
 48) פרק יט. שם פל"ז (מז, ב).

ענין של קדושה, שחזה "הוסיפה על הציור" (באמרה שהציור הוא לא רק על אכילה אלא גם על נגיעה)⁴⁶, שזהו"ע של הידור — ולכן, כשיהודי עומד בתוקף המתאים, מצד נשמתו, ה"ה מתגבר על ההעלמות וההסתרים דהגלות, ומצליח למלא תפקידו ושליחותו בעולם כדבעי.

יא. ולהוסיף, שבכגון-דא יש תועלת גם בעצם העובדה שמחליט ומקבל על עצמו להתעלות למעמד ומצב נעלה יותר, אף שיתכן שיהי' זה לפי שעה בלבד, ואח"כ יתנהג באופן אחר, ולא עוד אלא שיתכן שגם לפי שעה אין זה עדיין בפועל אלא בכח בלבד.

וגם באופן כזה נעשית השפעת הטוב מלמעלה — שהרי אמרו חז"ל⁴⁷ "אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות", וכיון שמעמדו ומצבו לפי שעה הוא כדבעי, זוכה לקבל השפעת הטוב. וכל זה גם כאשר המעמד ומצב הרצוי (לא בא עדיין בפועל, אלא) הוא רק בכח, כי, אף שלמטה כח חסר פועל, הרי למעלה אין כח חסר פועל⁴⁸, ולכן נמשכת המשכת הטוב מלמעלה בפועל.

[ולהעיר, שגם אם הפועל יהי' באופן אחר, או רק לפי שעה ואח"כ יהי' באופן אחר — אזי יהי' ענין של עונש להעביר החטא כו', אבל לא תהי' מניעה להשפעת הטוב מלמעלה].

ולדוגמא — בענינים פרטיים:

יש סגולה מאדמו"ר הזקן⁴⁹ בנוגע לחשוכי בנים רחמנא ליצלן — שע"י התעוררות אהבה ויראה, שהם "בנים" ברוחניות, זוכים גם לבנים בגשמיות.

וע"פ האמור שמספיקה גם הקבלה בכח, מובן, שגם כאשר אינו יכול לפעול על עצמו שתהי' אצלו התעוררות אהו"ר בפועל, מספיקה גם הקבלה בכח עכ"פ על הענין דאהו"ר — ע"י ההתבוננות בשכלו, כמ"ש רבינו הזקן⁵⁰ שהעצה לאהו"ר היא עי"ז "שמקשר דעתו בקשר אמיץ וחזק מאד ויתקע מחשבתו בחוזק בגדולת אין סוף ב"ה", ואז, גם

ובכ"מ.

46) פרש"י בראשית ג, ג.

49) מאמרי אדמו"ר הזקן הקצרים ע' תס

47) ר"ה טז, ריש ע"ב. הובא בפרש"י

ואילך. וש"נ.

עה"ת וירא כא, יז.

50) תניא ספ"ג.

48) ראה פרדס שי"א פ"ג. הובא ונת'

בסהמ"צ להצ"צ מצות האמנת אלקות פי"א.

אם מסיבות צדדיות לא תבוא התעוררות אהוי"ר בפועל, הרי, כיון שעשה התלוי בו בהענין שאדמו"ר הזקן פוסק שעל ידו באים לאהוי"ר, מספיקה גם הקבלה בכח בשביל לזכות בברכתו של הקב"ה בנוגע לבנים (גם) בגשמיות.

ואם יש חסרון גם בענין ההתבוננות — אזי העצה היעוצה להתקשר למשה רבינו⁵¹, ואתפשטותא דמשה בכל דרא⁵², שהוא ממשיך ומשפיע הדעת בנשמות ישראל⁵³, וכתוצאה מזה יבוא להתעוררות אהוי"ר בפועל או עכ"פ בכח, ובודאי שהקב"ה לא ישאר בעל-חוב ויתן לו ברכתו בנוגע לבנים ברוחניות וגם — ובעיקר — בגשמיות.

ועד"ז גם בנוגע לכללות מעשינו ועבודתינו כל משך זמן הגלות — שההחלטה והקבלה שמחליט ומקבל על עצמו להתעלות למעמד ומצב שלמעלה מהגלות, אפילו לפי שעה ובכח בלבד, פועלת פעולתה שיהי' כן גם בפועל, שעיי"ז בכחו וביכלתו להשלים תפקידו ושליחותו בזמן הגלות, ואז תושלם ותתגלה הכוונה ד"שש שנים יעבוד" כדי ש"בשביעית יצא לחפשי חנם".

51) ראה גם בהמאמר פ"ו ואילך (לעיל ע' 235).
 52) ראה גם בהמאמר פ"ב ואילך (לעיל ע' 231).
 53) תניא רפמ"ב. תו"א פרשתנו עה, ב. ואילך.
 52) תקו"ז תס"ט (קיב, רע"א. קיד, רע"א).